

A fenti, Ó- és Újszövetségi perikópák összevetése háromféle szempont szerinti elemzést sugall: tudománytörténeti, szellemtörténeti és üdvtörténeti szempontokat. Az első kettő inkább művelődéstörténeti ismereteket közvetít, a harmadik pragmatikus, gyakorlati megfontolásokat tár elénk, ami által akár „lélekvaró elmélkedésnek” is tekinthető.

A tudománytörténeti és szellemtörténeti szemléletmód kialakításához segítségül hívjuk Thomas Mann gondolatait, aki így kezdi monumentális regényét, a József és testvéreit:

„Mélységes mély a múltnak kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek?”

Feneketlennek még akkor is, és talán éppen akkor, ha kizárólag és egyedül az ember az, akinek a múltjáról kérdés és szó esik: ez a rejtélyes lény, aki a magunk természeti-gyönyörűsége és természetfeletti nyomorúságos létének tartálya, s akinek titka érthető módon minden kérdésünk és szavunk alfája és ómegája. Mert minél mélyebben fürkésznünk, minél messzebbre hatolunk és tapogatózunk a múlt alvilágába, az emberinek, az ő történetének, művelődésének kezdeti alapjai tökéletesen megmérhetetlennek bizonyulnak, s mérőnünk előtt, bármily kalandos távolságokba gombolyítjuk alá zsinagédját, mindig újra és tovább húzódnak vissza a feneketlenségbe.”

A földtörténet szakembereit bizonyos leletek arra indítják, hogy az emberi nem korát ötszázezer évre becsülik. S ez még szűken van számítva, tekintettel a mai tudomány tanítására, miszerint az ember állati voltában a legrégebb emlőállatként élte e földön életét, másrészt pedig milyen beláthatatlan időtávolságok voltak szükségesek ahhoz, hogy a félig főlegyenesezett, álmjáró és csak valami értelem előtti derengésben élő, összenőtt ujjú erszényesállat-típusból a nyíl és íj feltalálója, a tűz igába fogója, a meteorvas kovácsa, a gabona, háziállatok és a szőlő kitenyésztője válják - egyszóval az a furfangos, ügyes és minden lényeges tekintetben modern lény, ahogy az ember már a történelem hajnalhasadásakor elénk lép.

Ehhez a több mint ötszázezer évhez képest szinte elenyésző az a két-hármezer év, amennyivel a Biblia leírása szerint Ábrahám megelőzhetette Jézust.

Jákob fia, József bizonyos történeti elméletek szerint az egyiptomi középbirodalom idején élt, az i.e. 20-19. század időszakában, kb. i.e. 1915-1805 között. Ebben az időszakban a 12. dinasztia-beli fáraók uralkodtak, és József valahányadik Amenemhat vagy Szeszósztrisz fáraó uralkodása alatt élt, és 30 éves kora körül, miután testvérei eladták, ezek udvarában tevékenykedett. Ám születésekor egy dél-babilóniai városban, Uruban, vagy más néven a „Káldeus Urban” pillantotta meg a napvilágot. Onnan indult el ugyanis a régebbi időkben egy tűnődő és belsőleg nyugtalankodó férfiú az ő asszonyával, akit gyöngédségből szívesen nevezett "nővéré"-nek, s más hozzátartozóival, hogy úgy tegyen, mint a hold, Ur istensége, és vándorútra keljen, mert ezt érezte a leghelyesebbnek, és békétlen, kétellyel telt, sőt megkínzott állapotával legösszehangzóbbnak.

Ez az ős lehetett Ábrahám, a holdvándor, akinek kivonulására hatással volt az ama vidéken éppen uralkodó Nimród, a föld hatalmása. Nimródot Noé legrosszabb fia, Hám utódai közül Kús nemzette. De az urbéli férfiú, Ábrahám kivonta magát Nimród hatalma alól, és szétszóródásba indulva, hozzátartozóival együtt bizonytalan vándorlásra adta fejét.

Háránba ért ekkor, észak holdvárosába, az út városába, Naharájim országába, hol több év hosszat tartózkodott, és lelkeket gyűjtött, hogy övéi szűkebb közösségébe fölvegye őket. Később tovább vándorolt az emoreusok földjére.

A hagyomány úgy tudja, hogy Ábrahám istene, az Isten, akinek lényegét kereste szelleme, a legmagasabb a többiek között, akit egyedül akart szolgálni, büszkeségből és szeretetből. Az örökkévalóság istene, akinek nevet keresett, s nem talált megfelelőt, ezért többes számmal ajándékozta meg, és Elóhimnak, istenségnek próbálta elnevezni. Elóhim éppoly messze ható, mint pontosan meghatározott ígéreteket tett Ábrahámnak. Nemcsak olyan értelemben, hogy ő, az urbéli férfiú és majdani ivadéka nagy néppé lesznek, számosan, mint a föld pora s a csillagok, és áldássá lesznek minden népek között, hanem arra vonatkozólag is, hogy az ország, amelyben most idegenként lakozik, s ahová Elóhim Káldeából vezette, neki és magjának örök tulajdonul adatik minden részében - s itt az istenek Istene név szerint felsorolta a tartomány nemzetségeit és jelenlegi birtokosait, kiknek "kapui" az urbéli magjáé lesznek, azaz: akiket Isten az urbéli férfiúnak és magjának érdekében alávettetésre és szolgásra szánt.

József a holdvándort nemegyszer dédapjának tartotta, amit azonban teljes határozottsággal ki lehet zárni a lehetőségek köréből. Ő maga pontosan tudta, hogy a rokonság távolibb. Természetesen nem annyira távoli, hogy az a földhatalmása, akit az urbéli maga mögött hagyott, csakugyan Nimród lett volna, az első király e földön, aki Sineár Béljét nemzette. A táblák szerint inkább Hammurábi, a törvényhozó lehetett ez, ama hold- és napvárok megújítója, és ha az ifjú József az ősidőbeli Nimróddal azonosította őt, ez nem egyéb gondolatjátéknál.

Ugyanígy állt a dolog az urbelinek alkalomadtán való összecserélése körül atyjának nagyatyjával, akit hasonlóan vagy ugyanúgy hívtak, mint amazt. A gyermek József és a szellemi-testi ős vándorlása között, az időszámítás rendjét követve, amely az ő korában és kultúrkörében egyáltalában nem hiányzott, legalábbis húsz nemzedék volt, hatszáz babilóni körforgásév, oly távolság, mint amennyire mi vagyunk a gótikus középkortól, olyan távolság, és mégsem olyan.

Mert noha a csillagászati időszámítást változatlanul innen és ekkortól vettük át, azaz az urbeli férfiú életét jóval megelőző napokból, és ugyanúgy fogjuk késő unokáinknak is átadni, mégis a földi idő jelentősége, súlya és telítettsége nem mindig és mindenütt egy és ugyanaz. Az idő mértéke egyenetlen. Hatszáz esztendő akkor és amaz ég alatt nem ugyanaz, mint ami a mi napnyugati történelmünkben. Csöndesebb, némább, egyformább idősíkok voltak azok; az idő kevésbé tevékeny, szüntelen munkájának dolgokat és világot változtató hatása csekélyebb és szelídebb volt - jóllehet természetesen e húsz emberöltő alatt nagy fontosságú változtatásokat és átalakulásokat idézett elő, még természeti átalakulásokat is, a földfelület megváltozását József szűkebb körében, amint tudjuk, és amint ő is tudta. Mert hol volt már az ő idejében Gomora és a háráni Lótnak - aki az urbeli szűkebb rokonságába vétetett föl - lakóhelye: Szodoma, a két parázna város? Ólmos lúgtó terjengett ott, ahol fajtalanságuk virágozott, mert a vidék szurkos-kénes tűztengerré változott, borzalmassá és mindent megsemmisítővé.

Így hát a futó idő nagyon is látható átalakulásokat hagyott maga mögött. Volt áldásnak ideje és átoknak ideje, bőség és szárazság, háború, változó uralom és új istenek jötte. És egészében az idő mégis állandóbb jellegű volt, mint a miénk. József életformája, gondolkodásmódja és szokásai sokkal kevésbé különböztek az ősökétől, mint a mieink a keresztes vitézekétől. Az emlékezés, mely szájhagyomány útján szállt nemzedékről nemzedékre, közvetlenebb és bizalmas-akadálytalanabb volt, az idő egységesebb és ezért kurtább átnézetű; röviden, az ifjú Józseftől nem lehetett zokon venni, ha az időt álmódzón összevonta, és legalább néhanapján, kevésbé szabados szellemi állapotban, például éjszaka, holdfénynél, az urbeli férfiút atyja nagyatyjának tartotta. Ám ez a nagyapa akár több nemzedékkel előbbi ős is lehetett.

József sok babilóni verseket tudott betéve, amelyeket tanítójától, a vén Eliézertől, atyja fölszabadított szolgájától tanult, aki nem tévesztendő össze (mint ahogy néha József tette, s maga az öreg is szívesen vállalta) egy korábbi Eliézerral, az urbeli vándor legidősebb szolgájával, ki egykor megkérte a kútnál Betuél lányának kezét Izsák számára, ki tudja, hány nemzedékkel korábban. Nos, mi ismerjük ezeket a verseket és mondákat; megvannak a táblára vésett szövegek, amelyeket Asszurbanipálnak, a mindenség királyának ninivei palotájában találtak, s amelyek közül egynéhány szürkessárga agyagra írt kecses ékírással szolgált „forrástudósítást” a nagy vízözönről, mellyel az Úr romlottsága miatt kiirtotta az első emberiséget. A "forrás" szó itt, legalábbis eredeti és szemléletes jelentésében, nincs egészen a helyén; mert azok a megromlott táblácskák csak másolatok, melyeket Asszurbanipál csak mintegy hatszáz évvel időszámításunk kezdete előtt készíttetett rabszolgákkal, és pedig oly eredeti után, mely jó ezer évvel régibb volt, tehát a törvényhozó és holdvándor korából származott. Asszurbanipál írnokei körülbelül oly könnyen vagy nehezen érthették és olvashatták, mint mi egy Nagy Károly korából származó kéziratot. A teljesen elavult és kifejtetlen írásjelekkel készített hieratikus írásművet már akkor nehéz lehetett kibetűzni, és hogy a másolásnál egészen híven adták-e vissza minden jelentését, az kétséges.

Ám ez az „eredeti” sem volt tulajdonképpen eredeti, nem volt az eredeti, ha jól megnézzük. Ez már maga is másolata volt egy isten tudja, milyen régi időből való emlékeknek. Tehát most már, bárha még mindig nem tudjuk, hol, mint csakugyan eredetnél megállhatnánk, ha ez viszont megint nem volna ellátva a másolók glosszáival és pótlásaival, amelyeknek egy ismét ősrégi időkre nyúló szöveg jobb megértésére kellett volna szolgálniuk, valószínűleg azonban, éppen ellenkezőleg, az ősi bölcsesség modern agyoncsavarására szolgáltak - és így folytathatnánk... De ezzel csak érzékeltetni kívántuk, mit jelent a történelemben a kút mélye.

Üdvtörténeti szemléletmód

Miután visszaértünk a „kút mélyére”, megszakítjuk a tudományos fejtegetéseknek nem is annyira „biztosnak mondható” sorozatát, mint inkább a „kételyek halmazának” feltárását, hogy végül biztos, igaz és az életvezetésünk szempontjából hasznos ismeretekre juthassunk.

Azt már más neves bibliakutatóktól is hallottuk, hogy nem olyan egyszerű a képlet, miszerint a 99 éves Ábrám (!) és hasonlókorú, 90 esztendőös felesége, Sári (!) Isten kegyelméből fiút szültek, Izsákot, majd Izsák ismét két fiát nemzett, Ézsaut és Jákobot, s ez utóbbinak 12 fia Izrael 12 törzsét indította útjára az Üdvtörténetben. Sok Ábrahám, sok Izsák, sok Jákob lehetett egymástól több nemzedéknyi távolságra, akár több évszázad is belefért a történelmi időbe.

Azt viszont bizonyosra vehetjük, hogy Ábrámot megszólította az Isten és szövetséget kötött vele: „Járj előttem és légy tökéletes! Szövetséget hozok létre köztem és közted, s szerfölött megsokasítalak. Te népek sokaságának atyja leszel! Ezért ne hívjanak többé Ábrámnak, hanem Ábrahám legyen a neved, mivel népek atyává teszlek! Feleségedet pedig ne hívd tovább Sárainak, hanem Sára legyen a neve. Megáldom őt és általa fiút adok neked, s te majd az Izsák neved adod neki. Szövetségemet örök szövetséggé teszem vele, én pedig az ő és őutána leszármazottainak Istene leszek!”

A szövetségkötés tartalma egy felszólítás: „Járj előttem és légy tökéletes” és egy ígéret: „népek sokaságának atyja leszel”. A felszólítás az ember dolga, az ígéret az Istené. Az ember dolga az, hogy tökéletes legyen.

Itt kapcsolódik a János evangéliumból idézett szakasz: „Bizony mondom nektek, aki tanításomat megtartja, halált nem lát sohasem”. A „tökéletesség” parancsának teljesítése a Jézusi „tanítás megtartása” által lehetséges. A tanítás tartalmának kifejtése nem az idézett helyeken található. Talán Ábrahám „kevés szóból is értett”, ezért Jézus a korabeli zsidókkal folytatott vitában többször is idézi Ábrahám magatartását: „Ha Ábrahám fiai vagytok, akkor tegyétek is azt, amit Ábrahám tett. De ti az életemre törtök, bár az Istentől hallott igazságot mondtam nektek. Ábrahám ezt nem tette.” (Jn 8, 40). Később pedig ezt mondja: „Ábrahám, a ti atyátok ujjongott, hogy láthatja napomat. Láta és örvendezett. (Jn 8,56).

A zsidókkal folytatott vitában egy lételméleti kérdés mérgesítette el a helyzetet: „Bizony mondom nektek, mielőtt Ábrahám lett volna, én vagyok.”

Mi ezt a lételméleti igazságot hisszük, sőt bizonyosak vagyunk benne: Jézus isten volt, Ábrahám pedig ember.

Adódik a kérdés: Mire tehetem rá az életemet? Az Isten igazságára vagy az ember igazságára?

Az Ószövetségi Biblia embere a tárgyilagos leírás szerint nem mindig a világban tomboló erőszak kárvalottjaként tűnik elénk. Kardért, törért nekik sem kellett a szomszédba menniük, s az ötlet, a szándék és a furfang sem hiányzott belőlük. Már Jákob is „eloroztta” az elsőszülöttségi áldást testvére, Ézsau elől. Ennél is nagyobb galádságot követett el Simeon és Lévi, Jákob két nagy fia, amikor Sekem városának királya, Hamór megkérte Jákobtól fia, Szihem számára annak leánya, Dina kezét. A két nagyfiú feltételként szabta az egész város férfijainak körülmétkedését, majd amikor azok megtették és seblázbán égtek, megtámadták és lemészárolták őket. Jákob annyira szégyellte az esetet, hogy elbujdosott. A fiúk azonban Dina húguk elrablására és meggyalázására hivatkoztak. Később a megszült gyermeket Jákob tudtával kitétték, sorsára hagyták, amibe szegény Dina is belehalt. Egyéb példákat is lehetne hozni, Lábán újszülött fiúgyermekét falazza be a házába, hogy áldás és béke legyen a házon, hasonlóan a Kőműves Kelemen ballada asszonyához. Lábán unokaöccsét, Jákobot is többször átveri a húszéves szolgálat alatt, a beígért feleséggel és fizetséggel is, amit Jákob eszessége révén hálásan „viszonoz”, és ezáltal nagy gazdagságra tesz szert. Azután Mózes leüt egy szolgát, Dávid büszkén legyőzi Góliátot, Sámson egy szamar állkapoccsal szétveri a filiszteusokat, szóval Isten népe se ma született bárány. Persze, ellenpéldát is lehet hozni, pl. a babiloni fogságban meg ők senyvedtek.

Ezek után „nem csoda”, hogy az idézett Jn 8 fejezetében a vitatkozó zsidók képtelenek felismerni Jézus Isteni létét és Messiási küldetését: „Én azt mondom, amit Atyámnál láttam, ti azt teszitek, amit a ti atyáitoktól hallottatok, és amit atyáitok tettek.” (Jn 8, 38-40).

Talán éppen ezek a bibliai részek is igazolják az Isten és az ember közötti szövetség megújításának szükségességét Jézus Krisztus eljövetele által. Az ószövetségi ember annyit értett meg a valamikori szövetségkötésből, hogy ők „Ábrahám fiai, és nem szolgáltak soha senkinek” (Jn 8, 33), ők a választott nép, amelynek kiváltságai vannak. A hegyi beszéd igazsága nem jut el a tudatukig.

A szövetség másik pólusa, az Isten ígéret teljesítésével nincs gond. Ő folyamatosan adja az erőt és az életet a tér és idő határain túlmenően is.

A ma emberének viszont vannak gondjai, az Isten keresőknek is. A „mit?” kérdésre már úgy-ahogy választ kaptunk, a „hogyan?” és a „miképpen lehetséges ez?” kérdések viszont naponta visszatérő gondok. Ki mer itt „hasznos tanácsokat” adni?

Azért vannak biztos kiinduló pontok: pl. a szeretet mérhetetlenül többet ér a gyűlöletnél, az adás a vevésnél, a szolgálat az uralkodásnál, a simogatás a pofozkodásnál.

De az életben nincsenek vegytiszta helyzetek, pl. a szülő kénytelen megfeddni a gyermekét, igaz, nem mindegy, hogyan. Legjobb, ha érzékeltetni tudja, itt ő most nem uralkodik, hanem egy órá is kötelező érvényű, magasabb érték igazsága érvényesül.

A konfliktuskezelés a családban, közösségben és a társadalomban egyaránt neuralgikus pontok. A jól működő közösség ismérvei külön tudomány, megismerésük és gyakorlásuk nem fakultatív feladat. A jó szokások kialakítása, lelkiismeret vizsgálat, önnevelés, imaélet, tanulás, karitás stb. akár örömforrás és az élet hajtóereje is lehet.

Minden emberrel újra kezdődik az élet, a történelem. A múlt értékei, eredményei nagy erőforrás, mégis, valahol minden ember Ábrahám, akit megszólít az Isten, akinek külön szövetséget ajánl, akinek ígéretet tesz, hogy megsokasítja ivadékait és számos utód atyjává teszi, és Kánaán egész földjét adja örök birtokul ott, ahol most jövevényként tartózkodik. Egyet kér cserébe: „Járj elől és légy tökéletes!” Részleteket lásd az Újszövetségi könyvekben! Mit felelek rá?

Vincze Endre (Budapest)